

УДК 316.334.2+314.15](477.7)

А. М. ФЕСЕНКО, В. О. ЧОРНА, Б. Б. БОНДАРЕЦЬ

ЕКОНОМІЧНЕ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ЕМІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ МЕШКАНЦІВ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті порушено питання економічного добробуту та розповсюдженості еміграційних настроїв мешканців обласних центрів Півдня України (Одеса, Миколаїв, Херсон) на підставі результатів анкетного опитування, здійсненого соціологами Півдня України у 2018 р.

Зафіксовано, що самооцінки респондентами економічного стану та фінансових можливостей власних сімей свідчать про їхнє економічне неблагополуччя, зокрема неможливість значної кількості українських родин достатньою мірою задовольняти власні потреби, які перевищують поточні найнеобхідніші витрати; встановлено також, що респонденти не бачать перспектив покращення економічної ситуації в країні найближчим часом і тому досить стримано оцінюють перспективи поліпшення власного економічного благополуччя, не маючи впевненості в завтрашньому дні.

Опитування також показало поширеність еміграційних настроїв мешканців зазначених обласних центрів, де більше ніж половина респондентів зізналися в замислюванні над варіантом переїзду на постійне місце проживання до європейських та/або англосаксонських країн, що асоціюються в масовій свідомості сучасних українців із заможністю, високими стандартами оплати праці, стабільністю та життєвими перспективами.

Ключові слова: Південь України, самооцінка, економічне неблагополуччя, економічний стан, бідність, еміграційні настрої, еміграційні наміри, еміграційні орієнтації.

Бурхливі суспільно-політичні події наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р., подальші територіально-економічні втрати України та збройний конфлікт на Донбасі стали надзвичайно вагомою причиною суттєвого погіршення соціально-економічної ситуації, на тлі якої знову загострилася проблема економічного неблагополуччя – зниження життєвого рівня, збідніння широких мас українського населення.

Заморожування заробітних плат у 2014–2016 рр. та зростання заборгованостей з її виплати, новий сплеск безробіття внаслідок падіння виробництва, значна девальвація української національної валюти, інфляція, нестримне перманентне зростання цін на продукти першої необхідності, на енергоносії та, відповідно, тарифів на всі житлово-комунальні послуги, спричинюючи падіння реальних доходів і купівельної спроможності, змусили значну кількість українських сімей (домогосподарств) здійснювати свою повсякденну життєдіяльність у режимі «боротьби за виживання», змушуючи як мінімум «взяти курс на економію»: хтось відмовляється від нового одягу, побутової техніки чи цивілізованого літнього відпочинку, а комусь доводиться економити й на ліках, на якісних продуктах харчування та «секвеструвати» свій традиційний харчовий раціон.

За словами відомого експерта, керівника відділу дослідження рівня життя Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Л. М. Черенько, у період економічних негараздів найбільше страждають соціально уразливі (незахищені) верстви населення, до яких традиційно належать багатодітні сім'ї, пенсіонери, інваліди, самотні батьки. У них і раніше витрати на харчування могли сягати 80% доходів, а «тепер такі люди відмовляються платити за квартиру чи за гуртки для дітей. Вони не можуть купувати ліків, і хвороба заводить їх у глухий кут»; до того ж має місце не лише скорочення не продуктових витрат, а й перехід на споживання дешевших чи синтетичних продуктів [7]. Але не набагато кращим виявляється становище тих, хто працює за наймом у режимі повної зайнятості: в Україні стандарти заробітної плати вже не перше десятиліття є заниженими (навіть після суттєвого підвищення мінімальної заробітної плати на початку 2017 р.).

Загалом опитування останніх років, зокрема моніторингові, що проводять провідні соціологічні установи України, раз за разом фіксують погіршення економічного самопочуття українців, що виражається в їхньому самокритичному ставленні до власного рівня життя, фінансових можливості власних сімей, остраху перед перспективами подальшого зростання цін і тарифів, перед «раптовим збіднінням» унаслідок форс-мажорних обставин у родині чи в державі, і на тлі цього – як незадоволеність власним життям (і, звичайно, станом справ у країні загалом), так і поширеність зовнішньоміграційних, у тому числі відверто еміграційних настроїв.

Так, за результатами вибіркового опитування, здійсненого в січні 2017 р., з 10,6 млн українських домогосподарств (причому тих, у складі яких є працюючі особи, а не лише непрацездатні), лише 7% зазначили, що їхніх доходів було достатньо як для поточного споживання, так і для заощаджень, – натомість половині домогосподарств доходів вистачало лише на поточне споживання; 40% вказали, що вони постійно відмовлялися від усього, окрім найнеобхідніших витрат; жоден з опитаних не назвав себе заможним, натомість 69% зарахували себе саме до категорії до бідних [2, с. 689]. За даними ще одного із загальноукраїнських соціологічних опитувань, після 2014 р. 56% українців почали економити на продуктах, 53% – на одязі [7].

На тлі такої ситуації має місце сплеск міграційної активності закордонного спрямування – як «заробітчанства», так і еміграції, а серед підростаючого покоління українців значної популярності набуває ще й так звана «освітня міграція», зорієнтована на здійснення вступу та навчання до іноземних ЗВО.

Як зазначають фахівці, зокрема директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. М. Лібанова, головною складовою зовнішніх міграцій у сучасному світі є переселення саме через економічні чинники: «Головну роль відіграє співвідношення якості

життя в країнах (регіонах, поселеннях) походження (проживання) і країнах (регіонах, поселеннях) спрямування», унаслідок чого «масовий міграційний потік завжди рухається від країни (регіону, поселення) з нижчою якістю життя туди, де якість життя вища». Що стосується власне українців, то вони «прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечно середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги і транспорт, чисті вулиці й подвір'я» [8, с. 9].

За розрахунками Міжнародної організації праці (МОП), за кордоном нині працюють 1,2 млн українців (що становить 4,5% загальної кількості населення віком 15–70 років) [3]; а за даними Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби, які озвучив наприкінці 2018 р. міністр соціальної політики України А. Рева, це показник сягає 3,2 млн чол. – це ті, хто працює на постійній основі, а на непостійній (тимчасово) озвучена цифра від 7 до 9 млн чол. [5].

Як причину своєї закордонної міграції 84% опитаних заробітчаних як раз і заявили низький рівень заробітної плати в Україні: середній місячний заробіток одного трудового мігранта на момент проведення опитування становив 722 дол., що в 3,5 рази перевищувало тогочасну середню зарплату в Україні – 203 дол. [2, с. 692].

У плані актуальних міграційних настроїв спостерігається така картина: за даними моніторингових опитувань, здійснюваних Інститутом соціології НАН України, у 2014 р. 15% опитаних мешканців України серйозно замислювалися над еміграцією, і понад 21% – у 2016 р.; плани поїхати за кордон на тимчасові заробітки будували 7% у 2014 р. і 11% у 2016 р., а кількість тих, хто мав досвід роботи за кордоном, зросла за ці два роки з 17% до 20% [2, с. 691]. За даними ж одного з останніх опитувань соціологічної групи «Рейтинг», залишити Україну прагнуть 27% респондентів, причому більшість із них – це українці віком від 18 до 25 років (52%), з вищою освітою (34%) та забезпечені (36%), а серед бідних верств населення хочуть жити за кордоном 22% респондентів [4].

Усі ці дані доводять актуальність та злободенність окресленої проблематики для сучасної України, симптомізуючи, крім іншого, негативні ментальні зсуви в масовій свідомості українців: поширеність песимістичних і «валізних» настроїв, особливо в молодіжному середовищі та серед освічених людей працездатного й репродуктивного віку, є серйозним викликом, що стоїть на заваді курсу України на модерне суспільство європейського зразку.

Не менш важливим, з огляду на регіональні відмінності сучасної України, видається відслідковування динаміки відповідних настроїв на рівні місцевих адміністративно-територіальних одиниць і географічних регіонів, фіксація почуттів безпеки/небезпеки життя та життєдіяльності, що його демонструють місцеві мешканці.

Моніторингові дослідження рівня життя та міграційної активності населення України протягом останніх десятиліть здійснюються під егідою таких потужних наукових установ України, як Інститут соціології НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Київський міжнародний інститут соціології тощо, співробітники яких регулярно знайомлять наукову й широку громадськість зі значимими результатами відповідних опитувань та інших досліджень.

Серед вітчизняних учених, які професійно досліджують проблему добробуту та бідності українських домогосподарств, у тому числі крізь призму економічного самопочуття, варто назвати таких, як: В. Буткалюк, Е. Лібанова, О. Макарова, О. Палій, Ю. Саєнко, Л. Черенько та ін.; міграційна активність та міграційні настрої/наміри українців є предметом наукових пошуків Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Позняка, І. Прибиткової та ін.

Натомість, значно менше уваги приділено окресленій проблематиці на регіональному емпіричному матеріалі, у зв'язку із чим наукова розробка, подана в межах цієї статті, є актуальною.

Мета статті – презентація результатів анкетного опитування мешканців трьох обласних центрів Півдня України (Одеси, Миколаєва та Херсона) за окресленою проблематикою, здійсненого колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили та Миколаївського центру соціологічних досліджень, що працює при цьому університеті.

У межах статті подано результати емпіричного соціологічного дослідження з використанням методу анкетного опитування міського населення обласних центрів Півдня України (N = 801: м. Одеса – 425 чол., м. Миколаїв – 218 чол., м. Херсон – 158 чол.; вибірка репрезентує доросле населення вказаних міст за соціально-демографічними ознаками та за місцем проживання; похибка становить не більше ніж 3,5%), які демонструють самооцінки сімей (домогосподарств) респондентів рівня свого економічного благополуччя, оцінювання ними економічного стану/перспектив України, з одного боку, та еміграційні настрої респондентів (міркування про ймовірний виїзд за межі України на постійне місце проживання) – з іншого.

Це соціологічне дослідження здійснене восени 2018 р. в межах науково-дослідницького проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України» колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили та Миколаївського центру соціологічних досліджень (науковий керівник проекту – д. пед. н., професор, зав. кафедри соціології Чорноморського національного університету ім. Петра Могили І. А. Мейжис).

Результати проведеного опитування, насамперед, свідчать про те, що мешканці обласних центрів Південного регіону доволі критично оцінюють

економічне становище та фінансові можливості власних домогосподарств, демонструють стриманий оптимізм (за принципом «гірше не буде») стосовно власних життєвих перспектив на найближчий рік та вкрай негативно оцінюють загальну соціально-економічну ситуацію в Україні й сам характер подальшого розвитку цієї ситуації в країні («справи рухаються в неправильному напрямку»).

Так, у сукупності майже третина респондентів оцінює економічний стан власної сім'ї як «поганий» та «дуже поганий», а більше ніж половина респондентів – як «задовільний»; тоді як позитивні самооцінки в сукупності ледь перевищують 15%. У розрізі конкретних міст найбільш критично оцінюють економічний стан власних родин мешканці Херсону, де найменша порівняно з двома іншими містами кількість респондентів (8,3%) оцінила цей стан як «добрий», натомість найбільша кількість обрала варіанти оцінки «поганий» (32,5%) та «задовільний» (58,6%).

Загальний розподіл відповідей, що ілюструють самооцінки респондентів економічного стану власних сімей по регіону в цілому та по трьох окремих містах, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Самооцінка респондентами економічного стану власної сім'ї, %

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Дуже поганий	3,3	6	0,6	4,2
Поганий	27,7	25,3	32,5	27,3
Задовільний	56,3	49,4	58,6	53,1
Добрий	12,2	16,9	8,3	14
Дуже добрий	1,9	3,7	2,5	1,4

Схожа картина виявляється й при аналізі відповідей респондентів, що ілюструють фінансовий потенціал їхніх сімей – в плані можливостей здійснювати витрати на придбання матеріальних благ та робити заощадження.

Тут найбільша кількість опитаних (42,1%) обрала серед пропонувананих варіантів відповіді «Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко», а ще 13,6% – ще більш категоричний варіант «Нам вистачає грошей на їжу», що в сукупності становить більше ніж половину респондентів, при тому, що середній варіант «Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти» обрали лише третина (33,6%) опитаних; ще 9,2% відповіли, що можуть дозволити собі купувати деякі коштовні речі, і лише 1,5% опитаних дозволяють собі здійснювати будь-які витрати. У розрізі міст, як і в попередньому питанні, найбільш критичні самооцінки в мешканців м. Херсону, де відповіді, що демонструють обмежені можливості родин щодо здійснення сімейних витрат, позначила більшість (80,9%) респондентів.

Одержані результати дозволяють оцінити стан справ саме в термінології наукового дискурсу бідності: «суб'єктивна бідність», «відносна бідність» та «депривація» (обмеження або повне позбавлення).

У світових стандартах оцінювання рівня життя населення ще з кінця XIX ст. є норматив, за яким ті сім'ї (домогосподарства), які витрачають 60% (і більше) свого сукупного місячного доходу на «базові потреби», до яких належать продукти харчування, оплата за житло й комунальні послуги, проїзд, одяг, як раз і вважають бідними. Традиційна для XX ст. концепція «відносної бідності» побудована на тому базовому постулаті, що бідність – «це неможливість через нестачу ресурсів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству у конкретний період часу»; людина вважає себе (чи інших) бідними, якщо не може опанувати ті середні стандарти життя, характерні для цього суспільства з його відповідним рівнем розвитку. Нарешті, у межах найбільш сучасної «деприваційної» концепції «бідність оцінюється не за ресурсами, які є у тієї чи іншої родини, а за умовами життя – на основі переліку благ, яких позбавлені бідняки». На думку експерта з Національного інституту стратегічних досліджень Т. Черненко, чинниками, що відділяють справді бідні верстви населення від багатіших, нині варто вважати доступ до здорового способу життя, якісного харчування, якісного (а не гарантованого державою безкоштовного) медичного обслуговування, якісної освіти, нормальних побутових умов, а також доступ до роботи, що відповідає освітній кваліфікації людини [1].

У цьому розрізі отримані результати презентованого опитування (так само, як і вищенаведених всеукраїнських опитувань), де більше від половини респондентів зізналися, що їхні сукупні сімейні доходи дозволяють робити лише ось ці найнеобхідніші витрати, є вельми показовими.

Загальний розподіл відповідей соціологічного опитування миколаївських соціологів, що ілюструють самооцінки респондентів фінансових можливостей власних сімей щодо здійснення тих чи інших витрат, придбань, заощаджень по регіону в цілому та по трьом окремим містам, подано в табл. 2.

Таблиця 2

Самооцінка респондентами фінансових можливостей власної сім'ї, %

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Ми можемо дозволити все, що хочемо	1,4	1,9	0,6	1,5
Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі	11,3	9	7	9,2
Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти	40,4	38,3	11,5	33,6
Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг уже важко	40,4	37,4	57,3	42,1
Нам вистачає грошей на їжу	6,6	13,5	23,6	13,6

У плані прогнозування респондентами перспектив життя своєї родини на найближчий рік результати опитування засвідчили сукупну перевагу умовно оптимістичних сценаріїв «дещо краще» (28,3%) та «так само, як і зараз» (44,9%), що в підсумку становить трохи більше ніж 2/3 відповідей респондентів; хоча в оцінках життєвих перспектив по конкретних містах є розбіжності, за якими мешканці Херсону демонструють значно більш песимістичні настрої, ніж у цілому по регіону, а мешканці більш заможної Одеси – переважно оптимістичні.

Загальний розподіл відповідей, що ілюструють оцінювання респондентами життєвих перспектив власних сімей на найближчий рік по регіону в цілому та по трьох окремих містах, подано в табл. 3.

Таблиця 3

**Прогнозування респондентами перспектив життя своєї сім'ї
на найближчий рік, %**

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Буде набагато краще	5,6	11,4	2,5	8,1
Буде дещо краще	27,2	29,9	25,5	28,3
Буде так само, як зараз	54	46,6	28	44,9
Буде дещо гірше	12,7	9,7	30,6	14,6
Буде набагато гірше	0,5	2,3	13,4	4

Натомість, вельми контрастним видається оцінювання респондентами загального економічного стану України, перспектив його зміни в найближчий рік та загальний характер (напрямок) розвитку справ у державі.

Так, результати опитування продемонструють, що в плані оцінок респондентами економічного стану України суттєву сумарну перевагу одержали негативні варіанти «поганий» та «дуже поганий» (82,1% по регіону), тоді як позитивні та нейтральні оцінки в сумі не набирають і 20%. У розрізі міст найбільш негативні оцінки демонструють херсонці (89,2%) та миколаївці (86,4%), при тому, що тут варіант оцінки економічного стану «добрий» не перевищив показник у 2,5%, а варіант «дуже добрий» взагалі не обрав жоден респондент (табл. 4).

Таблиця 4

Оцінка респондентами економічного стану України, %

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Дуже поганий	36,2	42,9	31,2	38,8
Поганий	50,2	34,6	58	43,3
Задовільний	11,7	17,9	8,3	14,4
Добрий	1,9	3,7	2,5	3,0
Дуже добрий	0	0,9	0	0,5

У плані ж прогнозування респондентами економічних перспектив України на найближчий рік, то тут, як і у випадку з баченням перспектив життя власної сім'ї на найближчий рік, зафіксовано обережний оптимізм,

за якого найбільший відсоток відповідей респондентів припав на варіант «такий самий, як і зараз» (39,6% по регіону); водночас негативні прогнози сумарно перевищили позитивні – 38,2% проти 22,2%, причому серед мешканців різних міст варіанти «дещо гірше» та «набагато гірше» частіше обирали херсонці, а варіанти «дещо краще» і «набагато краще» в одеситів та у миколаївців в сукупності набирали 26–30% (табл. 5).

Таблиця 5

**Оцінка респондентами перспектив економічного стану України
на найближчий рік, %**

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Буде набагато краще	3,3	5,8	0,6	3,5
Буде дещо краще	27,7	20,6	21	18,7
Буде такий самий, як і зараз	46	37,8	35,7	39,6
Буде дещо гірше	28,6	22,5	29,3	25,5
Буде набагато гірше	10,8	13,2	14	12,7

Нарешті, найбільш вражаючим критицизмом щодо ситуації, що нині склалася, відзначилися результати відповідей на питання, в якому респондентам було запропоновано відзначити правильність/неправильність «напрямку руху справ в Україні». Тут у сукупності по регіону 2/3 респондентів (73%) обрали варіант «у неправильному напрямку», при тому, що протилежну альтернативу обрали як власну оцінку ситуації лише 9,5% (причому у Херсоні та у Миколаєві й того менше – по 7%), і ще майже п'ята частина (17,5%) респондентів не змогла визначитися з відповіддю (табл. 6).

Таблиця 6

Оцінка респондентами напрямку руху справ в Україні, %

Оцінка	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
У правильному напрямку	7	11,6	7	9,5
У неправильному напрямку	74,2	70,1	79,6	73
Важко сказати	18,8	18,3	13,4	17,5

Не дивно, що за таких умов власного життя й оцінювання ситуації в країні, її перспектив на найближче майбутнє поширені зовнішньоміграційні настрої, що трансформуються із часом у тверді наміри залишити Батьківщину назавжди, тобто емігрувати.

Як наголошено в Національній доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір», «реалізовані і певною мірою – потенційні еміграційні настанови є максимально повним і точним віддзеркаленням настроїв:

– низької оцінки свого власного життя й поточної ситуації в країні за відсутності віри у швидкі зміни, що приведуть до бажаних результатів

(53,5% тих, хто збираються виїхати з України, переконані, що ніякого покращання не буде, і тільки 16,0% вірять, що все налагодиться); поганих перспектив для себе, родини та нащадків в Україні;

– стійкого переконання у вищій якості життя в інших країнах/регіонах та впевненості у наявності попиту на робочу силу (набуття професійної освіти) мігрантів у країнах призначення;

– впевненості у своїх можливостях інтегруватися у нове суспільство (знайти роботу, житло, вивчити мову, пристосуватися до способу життя тощо), зокрема через наявність міжтериторіальних зв'язків і досвід родинної, сусідської та общинної міграції;

– поширення в суспільстві настанов на еміграцію (стаціонарну, трудову, освітню) – формування своєї моди на еміграцію, особливо серед освічених верств населення;

– перетворення в уяві значної частини українців міграції на ефективний соціальний ліфт, який дає змогу істотно підняти свій матеріальний та соціальний статус» [8, с. 10].

Поширеність таких настроїв на теренах України, зокрема в середовищі української освіченої молоді (студентів-старшокурсників та випускників вишів) та серед людей середнього віку фіксують соціологічні опитування останніх років як загальноукраїнського, так і регіонального масштабу. Не становить винятку тут і Південь України. Так, нещодавнє опитування студентської молоді (респондентами виступили студенти чотирьох провідних вишів м. Миколаєва, N = 400), проведене колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили та університетського Миколаївського центру соціологічних досліджень, засвідчили, що 75% опитаних студентів замислювалися над тим, щоб виїхати працювати за кордон (рис. 1).

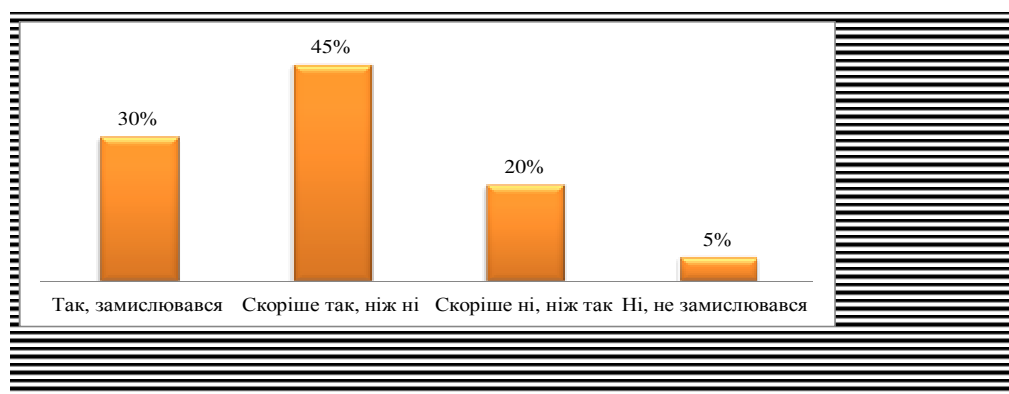

Рис. 1. Міркування миколаївських студентів про виїзд за кордон для працевлаштування

Причому серед опитаних студентів 20,4% висловили готовність виїхати за кордон на постійне місце проживання, 35,6% – поїхати на тимчасові заробітки, а ще 25,9% обрали варіант «виїхав би за кордон з метою здобуття додаткової освіти та досвіду». Цей розподіл наочно ілюструє табл. 7.

Таблиця 7

Розподіл міграційних намірів миколаївських студентів, %

Намір	Кількість відповідей
Виїхав би на постійне місце проживання за кордон	20,4
Виїхав би на тимчасові заробітки за кордон	35,6
Виїхав би за кордон з метою здобуття додаткової освіти та досвіду	25,9
Важко відповісти	18,1

Щодо зафіксованих міграційних орієнтацій, то половина опитаної студентської молоді (50,5%) хотіли б поїхати на працевлаштування до США, Великої Британії, Канади, Австралії тощо, тобто англomовних країн з високим рівнем життя й соціальних можливостей для молоді; ще 12% виявили бажання їхати до країн континентальної Європи (центральна, західна, південна), ще 5% – до країн СНД, які нині освічена молодь сприймає як периферію (й особливий випадок – сучасне ставлення української студентської молоді до Росії чи країн, що перебувають під її впливом) [6, с. 215–216].

У межах презентованого комплексного соціологічного опитування мешканців обласних міст Півдня України також передбачалося встановлення як наявності еміграційних намірів респондентів, так і більш конкретних орієнтацій щодо бажаного напрямку ймовірного виїзду за кордон.

Результати опитування засвідчили, що сукупно більше ніж половина (54,4%) респондентів не проти емігрувати з України (хоча й потрібно враховувати тут умову-обмежувач «якщо б була така можливість») і ще 8,2% коливалися з відповіддю на це питання (що можна також інтерпретувати як показник замислювання цих респондентів над цією перспективою). У розрізі міст виявляється, що найбільш налаштованими на від'їзд є миколаївці (60,1%), далі йдуть херсонці (54,8%) та одесити (51%). Як бачимо, по всіх містах Півдня України еміграційні наміри респондентів перевищують п'ятдесятивідсотковий рубіж. Повний розподіл відповідей на питання «Якщо сьогодні у Вас була б така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?» по регіону в цілому та по окремих містах подано в табл. 8.

Таблиця 8

Еміграційні наміри респондентів (розподіл відповідей на питання анкети «Якщо сьогодні у Вас була б така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?»), %

Місто/Південний регіон у цілому	Так	Ні	Важко відповісти
Миколаїв	60,1	31,5	8,5
Одеса	51,5	40,1	8,1
Херсон	54,8	36,9	8,3
У цілому по регіону	54,4	37,2	8,2

Щодо напрямку можливої еміграції переважає, навіть домінує, західний вектор (Північна Америка – 28,8%, країни Центральної та Східної Європи – 20,5%, країни Західної Європи – 20,9%; у сукупності – 70,2%) порівняно з євразійським (Росія та інші країни СНД набирають у сукупності 20,3%, причому власне Російська Федерація – менше, ніж інші країни СНД).

Очевидно, ключовим фактором таких зовнішньоміграційних орієнтацій є стійкість у сучасних українців асоціювання країн «колективного Заходу» з високими стандартами рівня життя, сучасними благами цивілізації, правами людини та соціальними можливостями для себе й своїх нащадків.

Повний розподіл відповідей респондентів на питання «Якщо у Вас є наміри виїхати на постійне місце проживання до іншої країни, то куди саме?» по регіону в цілому та по окремих містах подано в табл. 9.

Таблиця 9

**Еміграційні орієнтації респондентів
(розподіл відповідей на питання анкети
«Якщо у Вас є наміри виїхати на постійне місце проживання
до іншої країни, то куди саме?»), %**

Місто/ Південний регіон у цілому	Росія (РФ)	Інші країни СНД	Країни Східної та Центральної Європи	Країни Західної Європи	США, Канада	Інші країни	Важко відповісти
Миколаїв	6,1	9,8	22,7	24,5	28,8	2,5	5,5
Одеса	10,8	10	16,8	20,8	31,6	4,8	5,2
Херсон	8,5	18,1	26,6	14,9	21,3	6,4	4,3
У цілому по регіону	8,8	11,5	20,5	20,9	28,8	4,3	5,2

Врахуємо тут і той факт, що більшість респондентів цього опитування (61,9%) відзначили наявність родичів, друзів, знайомих, які вже емігрували з України, зокрема до Росії (19,8%), інших країн СНД (10,5%), країн Східної та Центральної Європи (21,9%), країн Західної Європи (18,8%), США або Канади (24%) і до інших країн (3,3%); не змогли визначитися у цьому питанні ще 1,7% опитаних. Звичайно, наявність успішного влаштування за кордоном когось «із своїх», зокрема, у країнах, які асоціюються з високим рівнем та стандартами життя, може зіграти роль додаткового аргументу на користь еміграційного варіанта, над яким замислюються в сім'ї респондента.

Повний розподіл відповідей респондентів на питання «Якщо у Вас є наміри виїхати на постійне місце проживання до іншої країни, то куди саме?» по регіону в цілому та по окремих містах подано в табл. 10.

Таблиця 10

Наявність у респондентів родичів, друзів, знайомих, які емігрували з України (розподіл відповідей на питання анкети «Куди саме емігрували Ваші знайомі, друзі або родичі?»), %

Місто/ Південний регіон у цілому	Росія (РФ)	Інші країни СНД	Країни Східної та Центральної Європи	Країни Західної Європи	США, Канада	Інші країни	Важко відповісти
Миколаїв	24,6	10,9	26,3	20,6	14,3	1,7	1,7
Одеса	19,7	11,4	17,4	16,7	29,5	3,5	1,8
Херсон	11,6	6,3	32,6	24,2	18,9	5,3	1,1
У цілому по регіону	19,8	10,5	21,9	18,8	24	3,3	1,7

Висновки. Отримані під час опитування результати надають змогу зробити висновки про: а) оцінювання респондентами економічного стану власної сім'ї та її фінансових можливостей у категоріях обмеженостей (депривацій); б) відсутність впевненості в завтрашньому дні внаслідок песимістичного погляду на можливості покращення економічної ситуації в країні та абсолютно критичного ставлення до динаміки стану справ в Україні в цілому; в) поширеність на тлі відзначених самооцінок та уявлень еміграційних настроїв, орієнтування на від'їзд до тих зарубіжних країн, які перевершують сучасну Україну саме за параметрами рівня/якості життя.

Зрозуміло, що для того, щоб сучасна, цивілізована людина ХХІ ст. могла сказати, що вона має належний рівень та якість життя, «живе гідно» або ж належить до середнього класу, в неї має бути такий рівень доходів, щоб задовольняти потреби високого рівня: у відпочинку з якісним дозвіллям, у подорожах світом, у доступі до інформації та культурних цінностей тощо. І саме цього українцям нині відверто бракує, й не дивно, що на цьому тлі має місце поширеність не просто налаштування на вже традиційне для України заробітчанство, а й на від'їзд за кордон на постійне місце проживання в пошуках кращої долі в тих країнах, що сприймаються масовою свідомістю як категорії «благополучних» чи «цивілізованих», у тому числі й покинути Україну назавжди.

Виявлений стан масової свідомості мешканців обласних центрів, що представляють Південний регіон України з його специфікою та потенціалом, не може не насторожувати, адже режим життєдіяльності за моделлю «виживання» є основним фактором розповсюдження зневіри, розчарування, соціальної апатії серед широких мас населення, що не можна не кваліфікувати як суттєву перешкоду на шляху подальшого розвитку України, її регіонів у соціально-економічному, демографічному та ментальному плані.

Отримані результати варто використовувати також як індикатори соціальної безпеки функціонування регіонального соціуму, що є особливо актуальним з огляду на геополітичні виклики та загрози, з якими нині сти-

кається Україна, у тому числі Причорноморський регіон, який має для України стратегічне значення.

Відтак, одержаний у результаті як цього, так і відповідних аналогічних досліджень та моніторинрів у майбутньому масив емпіричного матеріалу має не лише власне наукове (соціологічне), а й практичне (політико-управлінське) значення.

Список використаної літератури

1. Бідність в Україні – від 2% до 65%. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/08/130819_poverty_ukraine_az (дата звернення: 16.12.2018).
2. Добрава Т. Г. Бідність працюючого населення як індикатор соціально-економічного стану суспільства. *Економіка та суспільство*. Електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 14. С. 686–694. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/97.pdf (дата звернення: 16.12.2018).
3. Населення продовжує зникати: скільки людей втратила Україна в 2018 році. URL: <https://politeka.net/ua/news/638630-naselenie-prodolzhaet-ischezat-skolko-lyudej-poteryala-ukraina-v-2018-godu-2/> (дата звернення: 16.12.2018).
4. Поїхати чи залишитися: скільки українців хочуть жити за кордоном. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/16/infografika/suspilstvo/poyixaty-chy-zalyshytysya-skilky-ukrayincziv-xochut-zhyty-kordonom> (дата звернення: 16.12.2018).
5. Рева повідомив, скільки українців працюють за кордоном на постійній основі. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/441162/rev-a-povidomyv-skilky-ukrayintsiv-pratsyuyut-zakordonom-na-postijnij-osnovi> (дата звернення: 16.12.2018).
6. Соціокультурний розвиток регіонального соціуму в контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір: колективна монографія / за заг. ред. І. А. Мейжис, Л. А. Ляпіної. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 312 с.
7. Україна: курс на бідність. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/03/30/536010> (дата звернення: 16.12.2018).
8. Українське суспільство: міграційний вимір: національна доповідь / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Libanova_migration_report_19.12.2018.pdf (дата звернення: 16.12.2018).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019.

Фесенко А. М., Черная В. А., Бондарец Б. Б. Экономическое неблагополучие и эмиграционные настроения жителей областных центров Юга Украины

В статье затронуты вопросы экономического благосостояния и распространенности эмиграционных настроений жителей областных центров Юга Украины (Одесса, Николаев, Херсон) на основе результатов анкетного опроса, проведенного социологами Юга Украины в 2018 г.

Зафиксировано, что самооценки респондентами экономического положения и финансовых возможностей собственных семей свидетельствуют об их экономическом неблагополучии, в частности невозможности значительного количества украинских семей в достаточной мере удовлетворять собственные потребности, которые превышают текущие необходимые расходы; установлено также, что респонденты не видят перспектив улучшения экономической ситуации в стране в ближайшее время и поэтому довольно сдержанно оценивают перспективы улучшения собственного экономического благополучия, не имея уверенности в завтрашнем дне.

Опрос также показал распространенность эмиграционных настроений жителей указанных областных центров, где больше половины респондентов задумывались

над переездом на постоянное место жительства в европейские и/или англосаксонские страны, которые ассоциируются в массовом сознании современных украинцев с зажиточностью, высокими стандартами оплаты труда, стабильностью и жизненными перспективами.

Ключевые слова: Юг Украины, самооценка, экономическое неблагополучие, экономическое положение, бедность, эмиграционные настроения, эмиграционные намерения, эмиграционные ориентации.

Fesenko A., Chorna V., Bondarets B. Economic Disadvantages and Emigration Attitudes of Residents of Regional Centers in the South of Ukraine

The article addresses the issue of economic prosperity and, in connection with it, the prevalence of emigration attitudes among the South Ukraine regional centers residents (Odesa, Mykolaiv, Kherson) based on the results of a questionnaire survey conducted by sociologists South Ukraine in 2018.

It was recorded that respondents' self-esteem of their economic status and families' financial possibilities testify to their economic disadvantages, in particular the impossibility of a significant number of Ukrainian families to adequately meet their own needs, which exceed the current most necessary expenses; it was also established that respondents do not see the prospects for improving the economic situation in the country in the near future and therefore rather restrained assess the prospects for improving their own economic well-being without having confidence in the future.

The survey also showed the prevalence of emigration attitudes of the inhabitants in these regional centers, where more than half of the respondents admitted thinking about the option of moving to a permanent place of residence in European and / or Anglo-Saxon countries associated with the mass consciousness of modern Ukrainians with wealth, high life standards, stability and livelihoods perspectives.

Key words: South Ukraine, self-concepts, economic distress, economic situation, poverty, emigration moods, emigration intentions, emigration orientations.